

Toponimia între istorie, geografie și lingvistică

Vlad COJOCARU*

Key-words: *toponymy, history, geography, toponymic field, structural toponymic dictionary*

1. Se poate vorbi despre două aspecte ale problemei sugerate de titlul comunicării noastre. Primul aspect este ilustrat de istoria disciplinei. În încercarea sa de a se autodefini, toponomastica a pendulat între istorie, geografie și lingvistică. Vasile Frățilă (1985: 1) remarca faptul că începutul cercetărilor toponomastice românești, din prima jumătate a secolului al XIX-lea, stă sub semnul unei discipline mai curând auxiliare în raport cu celelalte științe, în speță cu istoria, geografia și lingvistica. Istoricii precum A.D. Xenopol, D. Onciul, Vasile Pârvan, Nicolae Iorga au ilustrat acest stadiu de *ancilla historiae* al științei în discuție.

În consecință, problema vechimii și continuității românilor în diverse părți ale spațiului carpato-danubiano-pontic a atras interesul inițial pentru studiul toponimiei vechi și actuale din acest spațiu. Menționăm câteva preocupări în această direcție din zorii disciplinei, ilustrate chiar de lingviști: N. Densusianu cu a sa *Dacia preistorică* din 1911 (discutând etimologia toponimului *Parâng*); Pericle Papahagi, aducând în discuție, în sprijinul ideii de continuitate a românilor, etimologia oronimului *Negoiul* în lucrarea *Dovezi din studiul limbii noastre despre continuitatea românilor din Dacia Traiană*. Titlul însuși indică clar relația de subordonare dintre toponimie și istorie. În aceeași perspectivă se înscriu lucrările lui N. Drăganu, *Toponimie și istorie* din 1928 și *Românii în veacurile IX-XII pe baza toponimiei și onomasticii* din 1933 ș.a.

Relevante pentru această fază din dezvoltarea disciplinei toponomastice sunt cuvintele lui Gustav Kisch, pentru care numele de locuri erau o *oglinză* prin care putem pătrunde în istoria unei regiuni. În acest spirit este construită cartea sa *Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen* din 1928.

Această relație dintre istorie, toponimie și continuitate rămâne, în fapt, o temă majoră de-a lungul istoriei disciplinei toponomastice până în prezent.

Perspectiva geografică asupra toponimiei este și ea prezentă de la începuturi, cum este și firesc, ținând seama de natura referențelor la care trimit toate numele de locuri. *Marele dicționar geografic al României* din jurul anului 1900 adună eforturile geografilor de a inventaria din punctul lor de vedere denumirile diverselor categorii geografice.

---

* Institutul de Filologie Română „A. Philippide”, Iași, România.

Revenind la relația originară a toponimiei cu cercetările istorice, menționăm un alt demers al lingviștilor, acela de a studia straturile toponimice vechi, încercând clarificarea originii denumirilor analizate, această preocupare accentuând implicit legătura dintre perspectiva istorică și cea lingvistică a domeniului. Studiul celor mai vechi straturi toponimice, latin și chiar prelatin, cercetarea urmelor de limbă iraniană (Densusianu 1929) sau ale celor de limbă traco-dacică sunt luate în considerație de către oamenii de știință, în primul rând din perspectiva analizei etimologice a câtorva hidronime românești majore (Ivănescu 1965, Poghirc 1973, Slușanschi 1976 și 1978, Franga 1981, Raevschi 2006). Trimiteri la toponimia antică, dacă și latină, inclusiv cea privitoare la nume de localități, se fac în studiile lui Russu (1959), Vulpe (1975), Bizerea (1975), Gostar (1974). O sinteză a problemei este realizată de I.I. Russu (1970 și 1981). Temele menționate scot în evidență această direcție fundamentală a cercetărilor toponimice urmată de lingviști: cercetarea etimologică. Plecând de la contribuțiile semnate de către lingviști consacrați, precum Bogrea (1920), Giuglea (1923a, 1923b), apărute în revista „Dacoromania” de la Cluj, sau în alte publicații (Weigand 1921 și 1925, Bogrea 1924-1925, Petrovici 1959), această tradiție este continuată mai târziu de către alți lingviști, printre care menționăm pe Sala (1960), Ivănescu (1958 și 1969), Alexandru-Dersca (1958), Homorodean (1963), Binder (1964), Frățilă (1972), Poghirc (1974 și 1976), Loșonți (1975), Moldovanu (1981), Bolocan (1984). Treptat demersul toponimic se înclină tot mai mult spre perspectiva lingvistică, prin contribuțiile majore ale lui S. Pușcariu, Ștefan Pașca, V. Bogrea, G. Giuglea, Emil Petrovici.

Așadar, pentru a depăși neajunsurile celor două perspective, istorică și geografică, asupra colectării și prelucrării materialului toponimic dintr-o regiune, lingviștii au încercat să introducă o perspectivă lingvistică asupra toponimiei. Prima încercare de studiere sistematică a toponimiei românești este, după cum se știe, a lui Iorgu Iordan din 1924-1926, cu a sa ediție în trei volume de la Bonn și Leipzig, *Rumänische Toponomastik*, o nouă ediție revizuită apărând în limba română abia în 1963. În spiritul lingvistului ieșean, considerând numele proprii de locuri ca parte a vocabularului unei limbi, lingviștii din perioada postbelică au inițiat un studiu sistematic al diverselor categorii de toponime, propunând o analiză lingvistică complexă, etimologică, dar și morfologică, sintactică sau din punct de vedere al sistemelor de derivare lexicală (afixe specifice disciplinei sau comune cu cele ale lexicului general).

2. Celălalt aspect al problemei sugerat prin titlul propus este ilustrat de efortul de definire a obiectului științei toponomastice.

Dragoș Moldovanu sublinia încă de la Congresul al XI-lea ICOS, Sofia, 1972, faptul că etimologia toponimică nu este un scop, ci doar un punct de plecare (apud *MDTM, Introducere*). Etimologia unui toponim justifică, afirmă lingvistul ieșean, un raport între semnul lingvistic și obiectul (socio-)geografic denumit. Sarcina disciplinei este definirea acestui raport, cercetarea modificărilor sale în diacronie, ca și analiza relațiilor dintre componenții câmpului toponimic. Câmpul toponimic definit de același lingvist este o structură *sui generis* prin care asociațiile de obiecte geografice (*designata*) dintr-o microzonă, realizate de vorbitori, se

manifestă, la nivelul expresiei, prin opoziții, analitice sau sintetice (Moldovanu 2009: 139).

În susținerea viabilității și necesității conceptului propus, Dragoș Moldovanu invocă faptul că mulți toponomaști au intuit, de-a lungul timpului, existența acestor câmpuri toponimice: G. Giuglea le numea *familii toponimice*, similare familiilor de cuvinte (Moldovanu 2014). Am găsit similitudini la Viorel Păltineanu, în studiul său din 1980, *O tendință a denominării – concentricitatea*, conceptul propus de acesta putând fi considerat, într-o anumită măsură, o intuiție a procesului de generare a unui câmp toponimic în jurul unui nucleu denominativ. Dar intuiția cea mai apropiată de conceptul de *câmp toponimic* am găsit-o la geograful american Meredith Burrill, care propunea, în deceniul al 7-lea al secolului trecut, conceptul de *topocomplex*, după cum am arătat și într-un articol mai vechi (Cojocaru 2014 : 2495):

a geographic entity of topographic scale made up of more than one discrete and separably nameable element but identifiable by a simple term of toponym (apud Alan Rayburn, *Anglicizing the word and the concept of bedeutungsfeld promoted by Meredith Burrill in the 1960's*, în Ehrensperger Report 2005).

Această intuiție rămâne doar o percepție de geograf a unei realități toponimice, fără vreo încercare de a o fundamenta în vreun fel din punct de vedere lingvistic.

Dragoș Moldovanu nu acceptă nici una dintre perspectivele trecute în revistă, istorică, geografică, nici chiar cea lingvistică, mai exact doar lingvistică, pentru că nici una din aceste perspective nu ajută la definirea clară a obiectului disciplinei și nu oferă concepte operaționale adecvate.

Așadar toponimia trebuie să fie o disciplină lingvistică, este adevărat că într-un context geografic bine definit și cu un fundament istoric obligatoriu, dar având specificul său: explicația toponimică nu este numai explicație lingvistică (adică descoperirea apelativului sau a antroponimului de la baza toponimelor), ea vizând definirea raportului de denominare primar, studierea eventualelor modificări ale acestui raport în diacronie, ca și a relațiilor dintre componenții câmpului (*derivatele toponimice*).

Nu putem să nu remarcăm, din nou (cf. Cojocaru 2010), similitudinile dintre conceptul de *dicționar toponimic structural*, propus de Dragoș Moldovanu, și acela de dicționar frazeologic de limbă, propus în anii '50 de Kurt Baldinger, fundamentat pe faptul că cuvântul există doar în vorbire, utilizat într-un context lingvistic. În același sens, conceptul de dicționar toponimic structural pleacă de la funcționarea numelor de locuri în contextul geografic și istoric.

Parafrazându-l pe Hegel care vedea în istoria curentelor filozofice o încercare a spiritului de a se înțelege pe sine, putem aproxima și noi că istoria toponomasticii reprezintă un efort al acestei discipline de a se autodefini: plecând de la statutul de știință istorică, trecând prin etapa de cercetări geografice, ajungând în final a se defini ca un domeniu de sine stătător în cadrul științelor onomastice, acestea înscriindu-se, la rândul lor, în seria celorlalte științe lingvistice.

Bibliografie

- Alexandru-Dersca 1958: *L'origine du nom de la Dobroudja*, în *Contributions onomastiques (publiées à l'occasion du VI-e Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958)*, București, Éditions de l'Acad. de la R.P.R.
- Baldinger 1957: Kurt Baldinger, *Die Semasiologie. Versuch eines Überblicks*, Berlin, Akademie Verlag.
- Binder 1964: Pavel Binder, *Etimologia, sensul inițial și evoluția numelui topic Brașov*, în „Limbă și Literatură (București)”, nr. 8, p. 411–420.
- Bizerea 1975: Marius Bizerea, *Toponimice dace și romane în sud-estul Banatului*, în *Lucrările Simpozionului de toponimie – București, iunie 1972*, București, Institutul de Geografie, p. 121–130.
- Bogrea 1920: Vasile Bogrea, *Câteva considerații asupra toponimiei românești*, în „Dacoromania”, nr. I, 1920-1921, p. 210–219.
- Bogrea 1924-1925: V. Bogrea, *Flutausis – Oltul*, în „Anuarul Institutului de Istorie Națională (Cluj)”, III, p. 518-519.
- Bolocan 1984: Gheorghe Bolocan, *Etimologia în Dicționarul toponimic al României (Oltenia)*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXXV, nr. 3, p. 184–197.
- Cojocaru 2010: Vlad Cojocaru, *Dynamique des champs toponymiques en zones bilingues*, în „Actes du XXVe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes: Innsbruck 2007” (editori Maria Iliescu, Heidi Siller-Runggaldier, Paul Danler), Berlin, New York, Ed. De Gruyter, t. I, p. 287–294.
- Cojocaru 2014: Vlad Cojocaru, *Microtoponymes et standardisation*, în *Els noms en la vida quotidiana. Actes del XXIV Congrés Internacional d'ICOS sobre Ciències Onomàstiques. Names in daily life. Proceedings of the XXIV ICOS International Congress of Onomastic Sciences*. Barcelona, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura. Direcció General de Política Lingüística, p. 2493–2500. (<http://www.gencat.cat/llengua/BTPL/ICOS2011/242.pdf>).
- Densusianu 1911: Nicolae Densusianu, *Dacia preistorică*, București, Institutul de Arte Grafice CAROL GÖBL.
- Densusianu 1928-1929: Ovid Densusianu, *Probleme de toponimie și onomastică* (curs litografiat), București.
- Drăganu 1928: Nicolae Drăganu, *Toponimie și istorie*, Cluj, Anuarul Institutului de Istorie Națională, II.
- Drăganu 1933: Nicolae Drăganu, *Români în veacurile IX–XII pe baza toponimiei și onomasticii*, București, Monitorul Oficial: Imprimeriile Statului.
- Franga 1981: Liviu Franga, *Pe marginea unor hidronime din Dacia (I)*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XXXII, nr. 5, p. 487–498, (II), *idem*, nr. 6, p. 620–635.
- Frățilă 1972: Vasile Frățilă, *Originea toponimului românesc Ibru*, în „Limba română”, XXI, nr. 3, p. 247–251.
- Frățilă, Bercea 1985: Vasile Frățilă, L.P. Bercea, *Bibliografia onomasticii românești. Bibliographie der rumänischen Onomastik (1944–1984)*, Timișoara, Tipografia Universității din Timișoara.
- Giuglea 1923a: G. Giuglea, *Crâmpoie de limbă și viață străveche românească. Elemente autohtone (preromane), greco-latine, v.-germane*, în „Dacoromania”, III, p. 563–628.
- Giuglea 1923b: G. Giuglea, *Etimologii*, în „Dacoromania”, III, p. 765–772.
- Gostar 1974: N. Gostar, *Toponimia antică a Moldovei*, în „Studii și cercetări științifice”, Bacău, 4, p. 37–42.
- Homorodean 1963: Mircea Homorodean, *Probleme de toponimie*, în „Cercetări de lingvistică”, VIII, nr. 2, p. 265–269.

- Jordan 1924-1926: Iorgu Jordan, *Rumänische Toponomastik*, I-III, Bonn-Leipzig, Schroeder.
- Jordan 1963: Iorgu Jordan, *Toponimia românească*, București, Editura Academiei Române.
- Ivănescu 1958: George Ivănescu, *Origine pré-indo-européenne des noms du Danube*, în: *Contributions onomastiques (publiées à l'occasion du VI-e Congrès international des sciences onomastiques à Munich du 24 au 28 Août 1958)*, București, Éditions de l'Acad. de la R.P.R., p. 125-139.
- Ivănescu 1965: George Ivănescu, *Un hidronim românesc de origine dacică: Năruja*, în „Analele Universității din Timișoara”, III, p. 267-271.
- Ivănescu 1969: George Ivănescu, Rodica Ciocan-Ivănescu, *Etymologie de l'hydronyme roumain Jijia*, în 10. Internationaler Kongress für Namenforschung, Abhandlungen, II, Wien, p. 481-487.
- Kisch 1928: Gustav Kisch, *Das Banat im Spiegel seiner Ortsnamen*, vol. II, Banater Deutsche Kulturhefte.
- Loșonți 1975: Dumitru Loșonți, *Contribuții toponimico-etimologice*, în „Limba română”, XXIV, nr. 3, p. 239-256.
- Moldovanu 1972: Dragoș Moldovanu, *Principii ale lexicografiei toponimice*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXIII, p. 73-100.
- Moldovanu 1981: Dragoș Moldovanu, *Etimologia hidronimului Moldova*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, XXVIII, p. 5-62.
- Moldovanu 2014: Dragoș Moldovanu, *Introducere la MDTM*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” (sub tipar).
- Moldovanu 2009: Dragoș Moldovanu, *Sincronia și diacronia câmpurilor toponimice*, în „Lucrările celui de-al doilea Simpozion internațional de lingvistică, București, 28-29 noiembrie 2008” (Nicolae Saramandu, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu, edit.), Editura Universității din București, p. 139-147.
- Papahagi 1923: Pericle Papahagi, *Dovezi din studiul limbii noastre despre continuitatea românilor din Dacia Traiană*, „Dunărea”, nr. I, p. 143-153.
- Păltineanu 1980: Viorel Păltineanu, *O tendință a denominării – concentricitatea*, în „Cercetări de lingvistică”, XXV, nr. 1, p. 11-15.
- Petrovici 1959: Emil Petrovici, *Etimologia toponimului Hordou*, în „Cercetări de lingvistică”, IV, nr. 1-2, p. 153-156.
- Poghirc 1973: Cicerone Poghiric, *Sur les éléments de substrat du roumain*, în „Dacoromania (Freiburg)”, I, p. 197-209.
- Poghirc 1974: Cicerone Poghiric, *L'hydronymie roumaine*, în „Linguistique balkanique”, XVIII, nr. 2, p. 35-63.
- Poghirc 1976: Cicerone Poghiric, *Etimologia și semnificația toponimului dac Drubeta și relația lui cu DRUI, DRUETE, DIRMOZ în românește*, în „Drobeta”, Turnu Severin, I, p. 30-33.
- Raevschi 2006: Nicolae Raevschi, *Hidronime traco-dace având conexiuni etimologice baltice*, în „Limba română (Chișinău)”, XVI, nr. 7-9, p. 98-99.
- Rayburn 2005: Alan Rayburn, *Anglicizing the word and the concept of bedeutungsfeld promoted by Meredith Burrill in the 1960's*, în Ehrensperger Report 2005 publicat de American Name Society, www.wtsn.binghamton.edu/ANS/ehrensperger.
- Russu 1959: I.I. Russu, *Les noms de localités dans les tablettes cirées de Dacie*, în „Revue roumaine de linguistique”, IV, nr. 2, p. 161-168.
- Russu 1970: I.I. Russu, *Elemente autohtone în limba română*, București, Editura Academiei Române.
- Russu 1981: I.I. Russu, *Etnogeneza românilor. Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, București, Editura Științifică și Enciclopedică.

- Sala 1960: Marius Sala, *Cu privire la etimologia toponimicului Beiuș*, în „Studii și cercetări lingvistice”, XI, nr. 3, p. 699–700.
- Slușanschi 1976: Dan Slușanschi, *Aluta și Arutela – probleme filologice și lingvistice*, în „Studii de Tracologie”, II, p. 7–13.
- Slușanschi 1978: Dan Slușanschi, *La géographie historique et l'hydronomie dace*, în Actes du IIe Congrès International de Tracologie, 3, p. 121–129.
- Vulpe 1975: Radu Vulpe, *Noi contribuții la identificarea toponimelor lui Ptolemeu din regiunile noastre*, în Lucrările simpozionului de toponimie – București, iunie 1972, București, Institutul de Geografie, 1975, p. 9–29.
- Weigand 1921: Gustav Weigand, *Ursprung der südkarpatischen Flussnamen in Rumänien*, în „Jahresbericht des Instituts für Rumänische Sprache zu Leipzig”, XXVI–XXIX, p. 70–103.
- Weigand 1925: Gustav Weigand, *Ortsnamen im Ompoly- und Aranyos-Gebiet*, „Balkan-Archiv”, I, p. 1–42.

Sigle

- MDTM: *Tezaurul toponimic al României. Moldova (TTRM). Volumul II. Mic dicționar toponimic al Moldovei structural și etimologic. Partea 1. Toponime personale*, Iași, Editura Universității Alexandru I. Cuza (sub tipar). Coordonatorul seriei Moldova a Tezaurului toponimic al României: Dragoș Moldovanu profesor universitar (Iași) doctor în filologie. Colectivul de autori: Daniela Butnaru (A–C), Dinu Moscal (D–L), Ana-Maria Prisacaru (M–R), Vlad Cojocaru (S–Z).
- MDG: *Marele dicționar geografic al României*, vol. I–V, București, 1898–1902.

Toponymy between History, Geography and Linguistics

Starting from the originary interest of toponomastic sciences, initially considered as *ancilla historiae*, going through the period of the study of the origin of a place name, and ending by the study of the toponymic system, that is its phonetic, morphologic and syntactic aspects, the evolution of the onomastic sciences throughout one and a half century has enabled nowadays the scientific approach in a series of Departments of onomastic research in Romania, aiming to the completion of the regional toponymic dictionaries.

The series *Moldova* of the *Tezaur toponimic al României* is based on the principles of the structural toponymic dictionary, in accordance, somehow, to the opinion of Kurt Baldinger regarding the necessity of having a phraseological dictionary of language: the word is functioning in speech only within a linguistic context, as well as the place name functions in its geographic context, that is in toponymic fields. The specific feature of this kind of toponymic dictionary is to focus on the definition of the denominative function as the essential issue in the study of the creation of toponymic fields and their functioning.